

Kvarenje državne vlasti i privatna svojina

RISTO KILIBARDA

Gotovo da bismo se mogli složiti sa američkim sociologom P. Bergerom koji kaže: Sa sigurnošću možemo pretpostaviti da su nevjerstvo, mržnja i nasilje česte ljudske osobine. Ove osobine jedva da zahtijevaju objašnjavanje; ali je, zato, potrebno objasniti slučajeve u kojima društvo uspijeva da ih ograniči, ili bar ublaži. Zato za sociologiju nije problem, bar nije toliki problem, zašto je pao komunistički Istok, problem je zašto nije pao kapitalistički Zapad; problem nije društvena dezorganizacija nego društvena organizacija; problem nije razvod braka nego brak; problem nije kriminal nego poštovanje zakona; problem nijesu rasni sukobi nego rasna tolerancija. Ja bih dodao: za društvenu nauku nije toliki problem kvarenje državne vlasti nego ograničavanje ili bar ublažavanje istog kvarenja - kako ovu bolest zaliječiti ako je već nije moguće izliječiti. Je li privatna svojina lijek ili bar jedan od lijekova?

Da bi se bar našeo odgovor na ovo pitanje - a ja mislim da ga samo načnem - valja kazati, što je neophodno i koliko je neophodno, o kvarenju državne vlasti.

Herodot i Aristotel razlikuju *čiste* i *iskvarene* oblike vladavine. Aristotel pod čistim oblicima podrazumijeva one u kojima se vlast vrši u skladu sa određenim pravilima, a pod iskvarenim one gdje je vlast *neograničena*. Monteskje, držeći se istog kriterijuma, naziva despotiju *iskvarenom* monarhijom. Solon kaže: Tako sam vladao što sam silu i pravo udružio. Tacit: Nikad ne možemo imati čvrsto povjerenje u vlast prevelikih ovlašćenja. Volter: Najbolja je ona vladavina u kojoj se čovjek mora pokoravati samo zakonima. A Dostojevski: što je veća vlast to je strašnija njena upotreba.

Ovih nekoliko fragmenata pod iskvarenom vlašću - eksplicite ili implicate - podrazumijevaju *neograničenu* vlast, ili vlast koja se primiče neograničenoj vlasti. Naša definicija *kvarenja* državne vlasti biće šira, iz prostog razloga jer definišemo *kvarenje* državne vlasti, ne samo njenu *iskvarenost*. Pod kvarenjem državne vlasti podrazumijevamo *težnju* državne vlasti da se neprestano proširuje, da jača, da prekriva društvo - sasvim, njenu težnju da bude neograničena, nekontrolisana, najviša, potpuna - totalna vlast. Dakle, kvarenje državne vlasti je *proces* - naginjanje prema totalnoj vlasti - *osvajanje* totalne vlasti; nije samo finalni produkt istog procesa - *osvojena* totalna vlast.

Težnja državne vlasti da bude totalna stara je koliko i državna vlast. Ova je težnja, tokom cijelog svog, inače dugog, vijeka sačuvala čudesnu vitalnost, upornost i istrajnost; ona, u čitavom svom vijeku, nije imala uspone i padove - imala je samo uspone; ona nije prolazila kroz uobičajene životne faze - djetinjstvo, mladost, zrelost i oronulu starost - uvijek je bila u punoj zrelosti; ona nikad nije dospijevala u stanje depresije, krize, niti klonuća - uvijek je bila u najboljoj kondiciji, "na mrtvoj straži".

Na šta upućuje ovakav njen dosije? Upućuje na sljedeće zaključke: a) težnja državne vlasti da bude totalna je, nesumnjivo, jedna od njenih najpostojanijih crta; b) kao takva ona je zakonomjerna; c) ako je zakonomjerna ona je i *suštinska, prirodna*.

Upravo izvedeni zaključci nameću pitanje: Može li se nešto što je prirodno nazivati izopačenim, iskvarenim, devijantnim? Ako je težnja državne vlasti da bude totalna njena prirodna crta može li se, onda, ispoljavanje ove težnje nazivati kvarenjem, deformisanjem državne vlasti? Očevidno, ne može!

Međutim, postoje bar dvije okolnosti koje navode na zaključak da se ipak radi o *iskvarenoj* težnji državne vlasti, ma koliko ona, po sebi, bila prirodna. *Prva okolnost*: Totalitarna vlast, odnosno, težnja za takvom vlašću, poništava sve ljudske obzire, sem jednog - *sačuvati vlast*. Ovaj je obzir dovoljan, i nužan, da se na njegov konto uplaćuje i najveća cijena - da se žrtvuju: krvno srodstvo i prijateljstvo, svoja kasta, profesija, klasa, nacija, vjera, da se pogaze i najsvetiji zavjeti, da se zaboravi i ono što se ne da niti smije zaboraviti. Ova težnja hronično pati od paranoje - svuda joj se priviđaju zavjere i zavjerenici. Istina, ova okolnost je, u biti, moralne prirode. Zato ona i nije relevantna okolnost za one koji slijede Makijavelijevo shvatanje o odnosu politike i etike. *Druga okolnost*: Državna vlast je oduvijek *prikrivala* ovu svoju težnju. Zašto bi to činila ako ne: a) zato što je bila svjesna koliko je ova njena težnja, po društvo, pogubna, fatalna; i b) zato što je bila svjesna da bi otvoreno ispoljavanje ove njene težnje potpalilo opštenarodni otpor, svrstalo cijelo društvo u jedan jedinstven front protiv nje, državne vlasti.

Prikrivanje totalitarne težnje i motivi njenog prikrivanja unose u našu analizu sljedeći misaoni poredak: a) državnu vlast su podsticala odista dva dovoljno snažna motiva da prikriva svoju totalitarnu težnju; b) zato je i prikrivanje totalitarne težnje *staro* koliko i sama težnja; c) prikrivanje totalitarne težnje je zakonomjerno koliko je to i totalitarna težnja koja se prikriva; d) prikrivanje svoje totalitarne težnje ujedno je priznanje državne vlasti da je njena težnja *antidruštvena*, i po mjeri društva - *iskvarena*; e) kad bi se ponašanje državne vlasti moglo mjeriti moralnim aršinom onda bi prikrivanje totalitarne težnje bilo duboko *nemoravno*: država je prikriva ne da bi zaštitila društvo od sebe, nego da bi spriječila prirodnu reakciju društva na ispoljavanje takve težnje.

Državna vlast je, iz milenijuma u milenijum, iz vijeka u vijek kovala oruđa za prikrivanje svoje totalitarne težnje. Tradicionalna oruđa, kakva su: religija, ideologija, legitimitet, kvazi-demokratija, državna nauka i filozofija, insceniranje socijalnih konflikata i svoje arbitriranje u njihovom "razrješavanju", danas su, zahvaljujući mas-medijima, dosegla zavidan nivo efikasnosti. Mas-mediji su fantastično olakšali masovne mistifikacije i manipulacije - posredstvom njih, ono što se zamijeni u državnim agitprop radionicama kvasi se u milionima mozгова koji su izloženi medijskoj radijaciji. Na taj se način oblikuje *paralelna stvarnost* koja na pravu stvarnost ne mora da liči. Paralelna stvarnost postaje prava stvarnost - postoji samo ono što je napisano u novinama i što je saopšteno u radio i TV vijestima.

U krvavoj jugo-drami isprobana je efikasnost jednog prastarog oruđa za prikrivanje totalitarne vlasti - *zavadi pa vladaj*. Gurnuti su u međusobni svirepi obračun: susjedi, prijatelji, drugovi, saradnici, sugrađani, čak i bračni supružnici i krvni srodnici - samo zato što su se, nezavisno od svoje volje, slučajno obreli ispod različitih vjerskih i nacionalnih kodova. Na desetine i stotine hiljada nevinih ljudskih života prineseno je na *žrtvu* svetinjama Vjere i Nacije. Za par godina iz pepela Jugoslavije izniklo je desetak državnica-banana, državnica-Levijatana. Odavno u istoriji Evrope jedan narod nije platio skuplju cijenu za razgrađivanje svoje države na totalitarne feude; odavno u istoriji Starog kontinenta nije posijano bezumnije i otrovnije sjeme raskola, niti je slično sjeme donijelo bogatiju žetvu. Izvjesno je da su isključeni spontani sukobi između velikih društvenih grupa; spontani sukobi se dešavaju između pojedinaca i u malim društvenim grupama. Da bi u sukob bile uvučene velike društvene grupe mora im se, u tom smislu, pomoći. Jugo-politika im je izdašno pomagala, i nesumnjivo, pomogla.

U jednoj mnogonacionalnoj zajednici, kakva je bila Jugoslavija, u kojoj su svi njeni socijalni i prostorni segmenti, do najsitnijih, bili nacionalno izmiješani osmiš-

ljavanje nacionalnih predrasuda, razbuđivanje nacionalnih atavizama i razgorijevanja nacionalnih strasti *činjenja* su čije su posljedice, od ekonomskih do psiholoških i bioloških, bile predvidljive i predviđane su; to su činjenja koja ni prema jednom iole racionalnom proračunu nijesu mogla biti isplativa, u interesu ni jedne nacije u Jugoslaviji - sem ako je u njihovom interesu njihovo biološko satiranje i biblijsko stradanje; ovo činjenje je, mjereno moralnim aršinom, duboko nemoralno - jer je prizivalo zlo i prizvalo ga je. Jedino je ono, ovo činjenje, moglo biti politički razložno - ukoliko je bilo motivisano *osvajanjem totalne vlasti*, ako to već nije bilo moguće na nivou cijele Jugoslavije ono bar u svojim nacionalnim mini-državicama, koje je, iz istog razloga, trebalo, istovremeno, i stvarati i u njima vlast osvajati. Makar i na ovaj način. Cilj opravdava sredstvo.

Da li je ispoljavanje totalitarne težnje državne vlasti dovoljno jak nadražaj za spontanu reakciju društva? Prirodno bi bilo da je - ako je ispoljavanje ove težnje pogubno za društvo. Međutim, nije dovoljno jak nadražaj - sudeći na osnovu bar dva zapažanja: a) društvo je veoma rijetko, zanemarljivo rijetko, na pritiske totalitarne vlasti odgovaralo pobunom, nasilnim otporom; b) društvo je, gotovo bez izuzetka, sve najžešće pritiske totalitarne vlasti otprijelo. Zašto? Moguća su nekoliko objašnjenja: *Prva hipoteza*: Možda totalitarna vladavina i nije pogubna za društvo, bar ne u subjektivnom smislu - društvo je uopšte ne opaža takvom. Možda je društvo, ipak, stado a sloboda samo fikcija, produkt čiste spekulacije. *Druga hipoteza*: Možda je državna vlast - neprekidnim ispoljavanjem svoje totalitarne aspiracije, koje se, ispoljavanje, ponavlja hiljadama godina - već *navikla* društvo na istu aspiraciju; društvo je otupjelo na nju, štaviše poima je normalnom - i najnenormalnije stanje, nakon dugotrajnog ponavljanja, postaje normalno, opaža se takvim. Možda je totalitarna vladavina hiljadugodišnjim zdušnim njegovanjem ropstva uspjela zatrijeti ideju Slobode. *Treća hipoteza*: Možda se slaba osjetljivost društva na pritisak totalitarne vlasti duguje majstorskoj mimikriji, majstorskom prerusavanju iste vlasti.

Koja je od ovih hipoteza najtačnija? Odgovor nam olakšavaju dva zapažanja: a) Društvo ipak reaguje, iako rijetko, na totalitarne nadražaje. b) Reakcije društva, na iste nadražaje, po pravilu, događale su se ne kad su ti nadražaji bili najjači, nego, naprotiv, kad su bili najslabiji. Na osnovu ovih zapažanja moglo bi se zaključiti i sljedeće: Društvo ne prestaje nikad biti osjetljivo na totalitarne nadražaje. A to što izostaju njegove vidljive reakcije na iste nadražaje duguje se: a) ili njegovoj atomizovanosti i neorganizovanosti, a koja svojstva država savjesno njeguje i čuva - pojedinci i grupice spram Države su što i David spram Golijata; b) ili njegovoj zaokupljenosti većim zlom nego što je to totalitarna vladavina - totalitarna vlast se uvijek starala da društvo zabavi većim zlom nego što je ona sama: nekad je to bila Jeres, drugi put - Đavo, treći put - druga Vjera, druga Nacija, druga Klasa, četvrti put - unutrašnji i spoljni Neprijatelji.

Možda bi društvo vremenom i izgubilo osjetljivost na totalitarne nadražaje da nije bilo filozofije; ona je kroz vjekove održavala njegovu osjetljivost na iste nadražaje. Tu su, u toj okolnosti, najdublji korjeni vječnog zaziranja države od filozofije i vječnog sukoba države i filozofije.

U Drugoj Jugoslaviji 40 godina je iskušavano samoupravljanje kao oblik neposredne političke i ekonomske demokratije. I pored svih manjkavosti, na koje je ukazivala i moja malenkost, ono je postupno sužavalo prostor za ispoljavanje totalitarnih aspiracija i otvaralo je vidike Slobode. E. From je, pred svoju smrt, izjavio: S tugom mogu da konstatujem da socijalizma u svijetu nema, sem u Jugoslaviji.

Nakon raspada Jugoslavije, u njenim djelovima - novim državicama suspendovano je samoupravljanje. Umjesto njega, funkciju zaštite društva od totalitarne

strasti preuzeli su: višestranačka demokratija i privatna svojina. Možda su ove dvije ustanove, u društvima razvijenog Zapada, i kadre da obavljaju svoju funkciju. Međutim, u nas stvari stoje prilično drugačije: Višestranačka demokratija redukovana je, de fakto, na vladavinu vladajuće partije, još uže, na neograničenu vlast najužeg vrha vladajuće partije. Tu je, i formalno, i faktički, koncentrisana sva vlast; tu se donose sve odluke - i krupne, i sitne - a Vlada i Skupština su samo obične transimisijske neopozive i suverene volje svemoćnog Vrh. Skupština je, i formalno i faktički, gurnuta na sporedni kolosijek: *formalno* - njoj je uskraćeno pravo da kreira spoljnu i unutrašnju politiku svoje države; *faktički* - sve što misli svemoćni Vrh, makar bilo šta da smisli, poslanici "vladajuće" partije nemušto i automatski izglasavaju: bez pogovora a možda i bez griže savjesti. Podanički odnos prema Vrh u svoje partije doveden je do apsurd. Kad bi politika marila za etiku, onda bi, u jugoslučaju, biti narodni poslanik bilo ispod ljudskog dostojanstva. Nego, takav je odnos, u postojećoj ustavno-pravnoj konstelaciji, sasvim prirodan: "narodne" poslanike imenuje Vrh partije, narod bira partije. Poslanici su neposredno odgovorni vrhu svoje partije, ne narodu - oni su faktički partijski poslanici, nijesu narodni poslanici.

Što se tiče participacije građana u vršenju vlasti ona je svedena na *navijanje* - na odobravanje ili neodobravanje onoga što partijske elite nude, dakle na *posmatranje bez učestvovanja*.

U nedavno objavljenoj knjizi "Izbori i izborni sistemi" (Radnička štampa, Beograd, autori: V. Vasović i V. Goati) tvrdi se, između ostalog: Izbori su jedan od najznačajnijih vidova političke participacije građana u procesu političkog odlučivanja; ova se participacija može shvatiti kao učešće u upravljanju društvenim poslovima ili kao učešće u izboru upravljača. Usudio bih se dati dvije-tri dopune u vezi sa ovim tvrdnjama: Izbori su danas u nas ne jedan od najznačajnijih vidova političke participacije građana u procesu političkog odlučivanja, nego, i bukvalno, *jedini* vid političke participacije. Ova se participacija može shvatiti kao učešće građana u upravljanju društvenim poslovima jedino u smislu Lukićeve dosjetke, skrojene za nedavno minulo doba: Kola su osnovno sredstvo kojim se narod vozi preko svojih predstavnika. A što se tiče shvatanja izbora kao participacije u izboru upravljača ovaj je vid participacije danas, u demokratskom višestranačkom sistemu, bar za nijansu *gori* od sličnog vida u jednopartijskom sistemu, kada su građani, bar formalno, kandidovali svoje predstavnike u vlasti, što danas, ni formalno, ne čine (sve to oposle vođstva partija na svojim zatvorenim sastancima). Politička demokratija je danas svedena na glasanje - jedan put u četiri godine; ekonomska demokratija je, kao ružan san, i formalno, *suspendovana*.

Nije jasno kako bi ovakva višestranačka demokratija mogla odolijevati totalitarnoj nakani državne vlasti ako istoj nakani, ona sama, podastire, i formalno, postament za njeno nesmetano ispoljavanje. Aktuelni jugo-totalitarizmi nemaju razloga ni da se prikrivaju - jer su legalni. Nije, takođe, jasno kako će ovako pravno skrojena višestranačka demokratija štiti ljudska prava. Ili u ovom slučaju važi staljinistička "dijalektička" logika: državu treba maksimalno jačati da bi što prije i što temeljnije odumrla.

Kakve su šanse privatne svojine da *obuzda* totalitarnu sklonost državne vlasti? Kakve su - u našem slučaju?

Transformisanje društvene svojine u privatnu svojinu - koje je, transformisanje, proglašeno *prvim* imperativom današnjice - osmišljava se ne samo razlozima: ekonomske efikasnosti, produktivnosti i prosperiteta, nego i razlogom: sprečavanja državne vlasti da se primiče totalnoj vlasti.

Možda je društvena svojina podesna osnova za snaženje i razrastanje totalitarizma. Razložno bi bilo tvrditi da je privatna svojina *barijera* istom snaženju i razrastanju. Razložno bi bilo - oslonimo li se na racionalne i teorijske premise, apstrahujući, pri tome, složenu konfiguraciju zbilje.

Može li, na primjer, takvu ulogu odigrati i igrati privatna svojina u našim uslovima: a) kada je država najmoćniji privatnik - ona prisvaja, pretvara u svoje privatno vlasništvo javnu svojinu, i kao takva u stanju je, čisto ekonomskim polugama, da uguši bilo kog nedržavnog privatnika, samo ako joj se tako nešto prohtije; b) kada je nedržavna privatna svojina faktički *nacionalizovana* enormnim zakonskim opterećenjima. c) Privatna svojina služi državnoj vlasti kao sjajan izgovor, alibi, kao ventil za ispuštanje suviše pare koju su proizvele pregrijane socijalne napetosti. Logika ispuštanja suviše pare izgleda, otprilike, ovako: Svako ko želi može otvoriti privatnu firmu, može okušati sreću kao privatnik. Sve je veći broj onih koji to moraju, prinuđeni su da to učine. A između njih sve je veći broj onih koji ne uspijevaju, koji propadaju i koji, kao takvi, dospijevaju u "kvotu" socijalnih slučajeva. Iz ove "kvote" sve se veći broj njih bavi švercom i sitnim kriminalom - da bi preživjeli. Svi oni dolaze u sukob sa zakonom. I između onih koji su uspjeli pozamašan je broj onih koji svoj uspjeh duguju: ili izvrđavanju zakona, ili gledanju "kroz prste" od strane državne vlasti, ili direktnoj sprezi sa njom. Ako se ovim skupinama doda još jedna brojna skupina - onih koji su na "državnim jaslama" (prosvjeta, kultura, zdravstvo, administracija, penzioneri, socijala) onda je devet desetina građana, ako ne i više, u neposrednoj vlasti državne vlasti. Ima li u takvim uslovima prostora za ljudska prava, slobodu, lično dostojanstvo, za kontrolu državne vlasti? Nema, uprkos velikim Načelima i svečanim Proklamacijama i Deklaracijama.

Šanse privatne svojine da u opisanim uslovima odigra ulogu nesavladive zapreke, čak bilo kakve ozbiljnije zapreke, navali državnog totalitarizma jednake su šansama mladih borova da se odupru eroziji tla, kad bi ih, umjesto u za to optimalno pripremljene jamice, posadili u beton. U takvom "zemljištu" oni se moraju osušiti - a za odupiranje eroziji oni bi morali prvo da se prime, zatim da odrastu, osnaže i da duboko puste svoje korijene.

"Nije opasno biti bolestan, opasno je biti liječen", kaže Molijer. Šta ako državna vlast, bolesno opsjednuta uvećanjem svoje vlasti, preduzme da liječi društvo koje je oboljelo upravo od ove njene vlastoljubive opsesije. I opresije. Odgovor je izvjestan: bolest se može samo pogoršati.

Generalni zaključak se sam nameće: A) Totalitarizam je prirodan cilj državne vlasti. B) Višestranačka demokratija i privatna svojina nijesu, po sebi, brana primicanja državne vlasti totalnoj vlasti. C) Budući da je kvarenje državne vlasti neizbježno onda je jedini efikasan lijek protiv njenog kvarenja ukidanje, odnosno, odumiranje države.

Kad bi se naučno zaključivanje moglo poslužiti metaforom, ona bi, u našem slučaju, mogla izgledati ovako: U tragičnim jugo-državicama socijalna supstanca se cijedi pod sve težom presom totalitarne nadgradnje; iza dimne zavjese sakralnih interesa Nacije i Vjere jugo-vlasti su se prikrale, sasvim blizu, idealnom obrascu totalitarne vladavine; kao da je gotovo cio jugo-prostor pretvoren u Šantićev školj - kamenito ostrvo, samo usred plave pučine, vrh čije "hridi crne trne zadnji rumeni zrak", na koje, ostrvo, "prohladan pada mrak", čijim surim kršem "jeca zvono bono" i pred čijim ikonama aktuelnih nacio-božanstava "kleče mršave glave".

PS: Kad upotrebljavam riječ Jugoslavija mislim na Jugoslaviju "od Vardara pa do Triglava".